

Underslæb paa Bremerholm under Korfits Ulfeldts Finansstypelse.

Af

H. D. Lind¹⁾.

11. Juli 1651 led Dina sin Straf som den, der havde fremført løgnagtige Beskyldninger mod Rigshofmesteren Hr. Korfits Ulfeldt; en af de følgende Dage fejrede Ulfeldt denne glædelige Udgang af en lang, pinefuld Periode ved et Gæstebud for Slægt og Venner; — og 14. Juli flygtede han med sin Frue fra Danmark. Grunden til denne Flugt vilde vel de fleste søge i Ulfeldts Harme over den Æreskrænkelse, som Dinas Proces i det hele taget havde været for den højt staaende Adelsmand — og Ulfeldt selv søgte at faa sig selv og andre til at tro, at dette var Hovedmotivet —, men mere indviiede vidste at tale om, at et nyt Uvejr truede Rigshofmesteren, og at dette havde været den egentlige Bevæggrund til det skæbnesvangre Skridt. Der var nemlig en Undersøgelse

¹⁾ De trykte Hovedkilder ere naturligvis: Birket Smith. Leo. Kr. Grevinde Ulfeldts Historie og (især) Fridericia, Adelsvældens sidste Dage; men disse Værker citeres dog ikke i det følgende. Sidstnævnte Forfatter har i sin Tid velvilligst henledet min Opmærksomhed paa Revisionskommissionens Protokoller; de findes i Danske Kancellis Arkiv i Rigsarkivet.

i Gang angaaende Ulfeldts Finansstyrelse og da især omfattende hans Delagtighed i Afslutningen af Kontrakter om overordentlig store Leverancer til Søværnet. Længe havde dette Damoklessværd hængt truende over hans Hoved; nu drev det ham til frivillig at søge Landflygtigheden. Sværdet havde været draget i det mindste siden Juli Maaned 1650; da havde han paa Kongens Bud maattet udlevere til Kongens Kammerskriver Kristoffer Gabel alle de Dokumenter, som angik Leverandørernes Fordringer og Afregninger, og disse vare dernæst blevne gennemgaaede af Rentemestrene, af hvilke særlig Peder Vibe havde fulgt Ulfeldts Færd med uvenlige og mistænksomme Øjne; der udfoldedes en ikke ringe Virksomhed; man klassificerede Leverandørernes Fordringer, man ekstraherede Regnskaber, man omvurderede Leverancerne paa Holmen o. s. v. Ulfeldt selv skildrer denne Travlhed ret malende, idet han omtaler sine „Fjender“: „de søgte efter alle Vegne, om de kunde finde noget udi min Administration, som jeg for kunde kulperes; det var ikke saa ringe en Ordre, jeg havde udgivet, at den jo blev igennem og atter igennem sét, om der intet var at dadle paa. Rentemestrene, som vare under min Kommando, skulde korrigere det, som jeg udi H. kgl. Maj. højlovlig Ihukommelses Tid efter hans Befaling havde forrettet; det, som mere var: Renteskrivere bleve dertil satte, at de mine affaires skulde efterse, hvorved jeg ikke aleneste blev spottet, men endog den salig højlovlige Herre gjordes dermed umyndig; ja, de ny reformateurs vilde og disputere de Afregninger, som denne regerende Herre havde approberet, ikkun formedelst at jeg dennem havde gjort.“ Omsider kunde de ved Undersøgelsen fremkomne Momenter lade sig

sammenstille til en formelig Anklage. Denne skulde, i Følge Rygtet, oprindelig være paatænkt formuleret i 30 Spørgsmaal, som skulde forelægges Ulfeldt til Besvarelse, men den fremkom i Virkeligheden som en kongelig Skrivelse til Rigens Raad, hvori Raadets Betænkning begæredes angaaende Nødvendigheden af de nævnte Regnskabers Inkvirering¹). Inden Rigsraadet kunde faa Lejlighed til at forhandle om Sagen, havde Ulfeldt, der havde vidst at forskaffe sig en Kopi af Skrivelsen, truffet sine Modforanstaltninger, idet han tog Flugten. Det hedder i Kongens Proposition (af 13. Juli): „Af Tømmer haver han ladet gøre store Livrantser til Holmen for ganske umaadelig og excessiv Pris, saa det synes høj nødvendig, at baade de og andre Livrantser bliver eftersét, som nu en Tid lang og meget grovere i Rigens Hofmesters Tid end nogen Tid tilforne haver gaaet i Svang og vist er ikke ringe Aarsag til den store Gæld, som vores Regering nu er med betynget.“ Dette blev ligesom et Program for den Fremgangsmaade, man derefter fulgte. Samtidig med, at Rigsraadet bifaldt et Forbud imod, at Ulfeldt afhændede sine Jordejendomme, førend han havde gjort Rede for sin Administration, befaledes (25. Juli) Hr. Niels Trolle, Mogens Høg og Erik Juel at indtræde i Kommission for at undersøge alle de Afregninger, som vare gjorte paa Rigens Vegne siden 1643, og ligeledes alle Leverantssedlerne, „havendes i Agt Kvantiteten, Prisen, med hvis andet dertil hører, saa og hvor det er henkommet til Rigens Nytte og Brug“. Uagtet Kommissionen var befalet at udføre sit Hværv „med forderligste“, blev

¹) Ulfeldt, Høytregende Æris Forsuar, 103. Af Renteskriverne synes Thomis Thomisen at have været den virksomste. Gigas, Rebolledo, 87. D. Mag. 3. R. IV, 122.

den nødt til „nogen Tid at gøre Forhaling“, da man endnu ikke var færdig med Forarbejderne, med Samlingen og Ordningen af Dokumenterne, en Paastand, som bekræftes ved den Omstændighed, at vi endnu i Oktober se nye skriftlige Vidnesbyrd skaffede til Veje¹⁾. Endelig var man dog kommet saa vidt, at Kongen ved et nyt Missive af 17. Januar 1652 kunde befale Kommissarierne at give Møde i København 13. Marts for at efterkomme det tidligere Paalæg; men da de saa „med største og muligste Flid“ gav sig i Lag med Arbejdet, stødte de paa en ny Hindring: de fleste Afregninger vare kendte rigtige og bekræftede af Rigshofmesteren med egen Haand, saa at de ej turde befatte sig med dem, hvorfor de udbad sig en ny, specificeret Befaling af Kongen. Denne svarede i et Missive af 22. Marts, som ryddede denne Hindring af Vejen: Alle Afregninger burde gennemgaas uden nogen Persons Anseelse, hvem det ogsaa kunde være, som enten havde givet Ordre til Varernes Levering og Modtagelse eller havde fastsat Prisen derpaa; — de Leverancer dog undtagne, for hvilke der kunde fremvises den afdøde Konges egen Haand og Ordre. I øvrigt burde Kommissionen konferere de Regnskaber, der laa som Bilag ved Afregningerne; det skulde undersøges, om Prisen paa de leverede Varer kunde kaldes billig, eller om der var gjort Forskæl paa Leverandørerne, saa at nogle havde opnaaet højere Priser end andre; endvidere, paa hvilket Tidspunkt denne forhøjede Pris først var begyndt. Endelig, om den skete Betaling var afskrevet paa Af-

¹⁾ 25. Okt. befales flere Leverandører at indlevere Afregning paa, hvad de have leveret, med Oplysning om, efter hvis Ordre Betaling derfor er sket. O. Nielsen, Københavns Diplomatarium V, 346.

regningen, om alt var ført rigtigt til Bogs, og om det havde været nødvendigt at anskaffe saa stor Kvantitet af Varer, som leveret var¹⁾. Efter denne Anvisning arbejdede derpaa Kommissionen videre, og da alt var lagt til Rette for den, kunde den snart fremlægge en Frugt af Arbejdet, nemlig en Protokol med Udskrift: „Underdanigste Relation om adskillige Afregninger, nemlig: Albert Baltser Berns, Gabriel Marselis, Gødbert og Johan Bram, Gunde Rosenkrans, Hans Pedersen, Hans Eggertsen, Mads Mortensen, Markvor Radebant, Sigfred Fris.“ Denne Protokol udfærdiges i 3 Eksemplarer, hvoraf dog kun det ene er undertegnet (uden Dags-Angivelse) af de tre Kommissarier, „forblivendes altid K. Maj.s underdanigste Tjenere“²⁾. Dermed var Arbejdet dog ingenlunde bragt til Ende; tværtimod var der dobbelt saa meget Materiale tilbage at bearbejde. Da imidlertid Mogens Høg og Erik Juel blev hindrede i at deltage i Undersøgelsen, idet de i Maj skulde være til Stede i Bergen til Herredagen der, befaledes Jørgen Sefeldt 24. April at træde i deres Sted, og det tillodes ham at møde i København først 5. Maj, da han holdtes tilbage af sine Landsdommer-Forretninger. Men dermed synes det hele at være gaaet i Staa; dog blev denne Pausse sandsynligvis benyttet til at skaffe nye Oplysninger³⁾. Leverandørerne, som i høj Grad vare interesserede i Sagen og med Spænding

¹⁾ Sjæll. Tegn. XXXII, 135. 254. 297.

²⁾ Desuden findes Udskrifter af de enkelte Leverandørers Afregninger i den store Samling „Afregninger“ i Rigsarkivet.

³⁾ I et Tømmerregnskab hedder det: „Denne Sum kommer overens med Ekstrakten paa de 5 Aars Tømmer-Udgifters Taksering, paa Penge anslagen, beregnet fra 1643 til 1648, og Hr. Rigens Hofmester skal overgives.“ Jokum Gersdorf var bleven Righofmester i Oktbr. 1652.

imødesaa Resultatet. anholdt i Mellemtiden „nogle Gange“ hos Kongen om, at „de dermed maatte komme til Endskab“, og Kongen befalede da (11. Novbr.) Niels Trolle og Jørgen Sefeldt at fyldestgøre den tidligere Befaling¹⁾. Den rekonstruerede Kommission forefandt da en af de 3 tidligere Kommissarier paabegyndt Relation, hvori derfor Mogens Høgs og Erik Juels Navne, der vare anførte i Kommissoriet sammen med Missiverne af 25. Juli 1651 og 17. Januar og 22. Marts 1652, udslettedes og erstattedes af Jørgen Sefeldts Navn. Sandsynligvis i Løbet af et halvt Aars Tid blev Kommissionen færdig med denne „Underdanigste Relation om adskillige Afregninger, nemlig: Henrik Møller, Jakob Madsen, Jens Jensen, den runde Kirke, Rasmus Jensen, Jørgen Regelsen om Prisoeds, Lavrits Kristensen, Gødbert Bram.“ Relationen forefindes samlet i 2 Eksemplarer, som begge, ligeledes uden Datum, ere egenhændigt underskrevne af Jørgen Sefeldt Kristoffersen og Niels Trolle, uagtet det ene Eksemplar kun kalder sig „Copia“. Arbejdet maa have været færdigt 26. Juli 1653, paa hvilken Dag Kommissionens Resultater ere blevne forelagte Rigsraadet; og 18. Avgust gives et Resumé deraf i „Aabent Patent om Arrest paa Korfits Ulfeldts Indkomst og tilstaaendes Gæld i Danmark og Norge“; Almenheden faar nu et Indblik i, at „Renteriet befindes saaledes at være imod al Herkommen og lovlige Brug forbigangen, at de færreste Kontrakter og Afregninger dér findes at være gjorte. Med Leverantser er saaledes omgaaet, at af Tømmer alene paa 6 Aars Tid fra Ao. 1642 indtil Ao. 1648 opskrives at være leveret næsten for 13 Tønder Guld,

¹⁾ Sjæll. Tegn. XXXII. 318. 322. 439.

uansét, ikke ét Skib deraf er bygt, ikke heller nogen stor Landbygning gjort; mens vel beregnes til et Skib at reparere at være medgangen Tømmer for 36000 Rdlr. og til et andet for 35000 Rdlr. Paa Holmen, som Hr. Korfits Ulfeldt efter sin Ed skulde have Indseende med, er saaledes forholdt, at Tømmer under Tiden ikke før 16 eller 17 Maaneder, efter at det er leveret, er blevet takseret, og for én mere end dobbelt saa højt takseret som for en anden, og at adskilligt 6 Gange dyrere er betalt, end andre det have erbødet at ville levere. Den, som paa Holmen var Materialskriver, havde været Hr. Korfits Ulfeldts egen Tjener og havde ingen kongelig Bestalling¹⁾. Dog alt dette er kun Paastande, som vi nu ville lade Kommissarierne forsøge at godtgøre for os, og vi ville derfor høre deres „Relation“ om de Aktstykker, som ere blevne dem forelagte til Brug ved Dokumentation. Vi tage dog først selve Kommissionens Medlemmer lidt i Øjesyn. De hørte alle til „de højædle Herrer Rogens højvise Raad“, saaledes som en Renteskriver udtrykte sig om dem; som Rigsraader skulde de nu sanktionere de tidligere Undersøgelser, som kun havde været anstillede af underordnede Embedsmænd. Niels Trolle til Trolldholm, Lensmand paa Roskildgaard, var vel Kommissionens Formand og havde formodentlig nærmest faaet dette Hværv af Hensyn til den Stilling, han hidtil havde beklædt; endskønt han havde stærk Tvivl om egen Dygtighed, var han som bekendt i 1645 bleven udnævnt til Rigs-Viceadmiral, men havde netop i Begyndelsen af 1651, efter „nogle Gange“ at have ansøgt

¹⁾ Historisk Tidsskrift III, 405. Danske Mag. 3. R. IV. 238, 278. 20. Avg. 1655 var Sagen atter for i Rigsraadet.

Kongen derom, faaet Afsked fra Admiralsbestillingen paa Grund af Svagelighed. Maatte han altsaa betragtes som den marinekyndige Fagmand, kunde der hos de tre andre Rigsraader kun forudsættes Kændskab til den almindelige Statshusholdning og til Rigets Lovgivning. Mogens Høg til Kærsgaard, Lensmand over Silkeborg Len, var bleven Rigsraad 1649 og døde 1661; Erik Juel til Hundsbæk (død 1657) var Lensmand over Aalborghus Len, Landkommiszar og tillige Landsdommer i Jylland; Jørgen Sefeldt, Befalingsmand paa Ringsted Kloster, var Landsdommer i Sjælland (død 1662). Dette med Hensyn til deres Dygtighed. Et andet Spørgsmaal er derimod, om de kunde anses for uvildige Domnere, om de forud havde indtaget enten en venskabelig eller en fjendtlig Stilling ligeoverfor Rigshofmesteren. Medens Erik Juel i denne Henseende synes at have været neutral, maa det antages, at Niels Trolle har nydt Ulfeldts Fortrolighed og altsaa besiddet hans Venskab, hvorimod senere Begivenheder lade formode, at man allerede paa dette Tidspunkt kan forudsætte Uvilje mod Ulfeldt hos Mogens Høg, der 1653 overtog en Ambassade til Sverig mod Hr. Korfits, saa vel som hos Jørgen Sefeldt, hvis Bibliotek Ulfeldt som bekendt tilrev sig under Svenskekrigen; netop med Hensyn til Jørgen Sefeldt kan det bemærkes, at den af ham (og Niels Trolle) redigerede Del af Relationen udmærker sig ved Udtryk, der ere adskilligt skarpere mod Ulfeldt end Udtalelserne i den Del, hvori de 3 først udnævnte Kommissarier referere¹⁾.

Naar Kommissionen havde faaet Paalæg om at fore-

¹⁾ Sjæll. Registre 23, 19. Becker, Saml. til Frederik III's Hist. I, 14. Bricka, Biografisk Leksikon VIII, 228. Nyt hist. Tidsskrift VI, 204. Erslev, Len og Lensmænd 1596--1660.

tage Undersøgelsen „uden nogen Persons Anseelse“, da maatte dette Paalæg siges at være ikke helt ufor nødvendent. Thi foruden Korfits Ulfeldt selv, hvortil hint Udtryk naturligvis alene sigter, var der en hel Række Personer, af Hensyn til hvilke selv en strængt kriticerende Kommissarius helst vilde undgaa at udtale sin Mening. Saaledes var der Ulfeldts adelige Hjælper i Rentekamret fra 1648 --51, Rentemester Oluf Daa; saaledes de adelige blandt Leverandørerne: Ove Gedde, Hannibal Sehested, Gunde Rosenkrans¹⁾, Kristoffer Gøje o. fl. Men dernæst maatte flere Mænd af Borgerskabet, som nød almindelig Agtelse og Anseelse, blive ramte af de Oplysninger, vore Rigsraader kunde fremkomme med; og uagtet de høje Herrer vel i Almindelighed ikke led af for stor Finfølelse ligeoverfor de „ufri“ Stænder, kunde Rigsraaderne nok ømme sig ved at røre ved Mænd, hvem Regeringen skyldte Tak for mange beviste Tjenester, og hvis Haandsrækning den heller ikke i Fremtiden ret godt kunde undvære. Dette gælder egentlig alle de i Relationen nævnte borgerlige Leverandører. Albert Baltser Berns var født i København, men var bleven Købmand og dansk Faktor i Hamborg; i Neustadt byggede han Orlogsskibe for Kongen, og i Glykstad havde han oprettet et Tøjhus og Kanonstøberi. Gabriel Marselis den yngre, af hollandsk Æt, var kgl. Faktor i Amsterdam, havde oprettet en Afdeling af Ostindisk Kompagni i Glykstad og havde skaffet Kristian IV Penge. Johan Bram, tysk af Fødsel, var

¹⁾ Denne, der var kommen med paa Relationens sorte Brædt, slipper dog aldeles fri for Antegnelser. — Om Oluf Daa, Biografisk Leksikon IV, 132. Naar en Afregning er kvitteret af Ulfeldt og Kristoffer Gabel, rører Kommissionen ikke ved den.

Borger i København og kgl. Faktor samme Steds, ansees for Datidens største Handelsgeni i Norden; han var Medlem af Admiralitets-Domstolen, af Ostindisk Kompagnis og Hvalfangstkompagniets Bestyrelser. Broderen Gødbert Bram, der fra 1639 var Tolder i Øresund, var ogsaa en driftig Handelsmand. Sigfred Fris havde før 1628 været Renteskriver, fungerede som Mønstringskriver i Kejserkrigen og var nu øverste Renteskriver; i Kristian IVs sidste Dage tilbød han at levere Tømmer til Holmen, hvilket Tilbud blev modtaget til Renteskriverens store Fordel. Henrik Møller, født i Itzeho, var 1632 bleven Kammerskriver, 1641 Tolder for København og Marts 1651 Generaltoldforvalter i Danmark. Han er ubetinget fremmest i Leverandørernes hele Skare, hvorfor vi ofte ville komme tilbage til ham. Jakob Madsen, født paa Gulland, var den største Købmand paa Kristianshavn, hvor han var Borgmester, og han udmærkede sig særlig som Byggeentreprenør i stor Stil. Jens Jensen, „Borger i København“, er sikkert den J. J. Vissing, der ogsaa senere havde Leverancer til Frederik IIIs Søetat. Rasmus Jensen Helkande drev Skibsbyggeri paa Kristianshavn, men var ogsaa en fornem Handelsmand og Skibsreder, rig nok til at kunne forstrække Kongen med Penge. Lavrits Kristensen, vistnok den senere Raadmand i Kristiania, skal i Følge Relationen have tjent nysnævnte Rasmus Jensen og paa sin Husbonds Vegne gjort Leverancer paa Bremerholm, men han drev ogsaa selvstændig Købmandsforretning i Trælast. Alle disse Mænd give Kommissarierne rig Lejlighed til at fremkomme med kritiske Bemærkninger. Alle de andre, der kunne nævnes, ere kun Baggrundsfigurer og gaa saa godt som fri for Kommissionens videre Tiltale. Saaledes

Markvor Radebant, en Tysker, der havde været Kristian IVs Kammertjener og fungeret som Kammerskriver; Hans Pedersen, sandsynligvis H. P. Bladt, der var Henrik Møllers Svoger og derfor er indkommen i denne Kreds; Hans Eggertsen Stockfleth, Borgmester i Kristiania, og Mads Mortensen, Tolder i Helsingør¹⁾.

Alle disse Leverandørers Afregninger og „Leverantsedler“ skulde nu gennemses af Revisionskommissionen. Selv om Renteskriverne have lettet dette Arbejde med Beregninger og Ekstrakter, hvoraf nogle endnu ligge imellem Protokollernes Blade, maa Kommissarierne dog have anvendt megen Tid og Opmærksomhed for at sætte sig ind i alle de mange Enkeltheder; thi hvert Regnskab med tilhørende Bilag maatte revideres, Blad for Blad, Post for Post, og da de samme Fænomener kom stadigt igen, maatte Ensformigheden virke særdeles trættende. At Revisorerne virkelig have haft alle Afregningerne, de omtale, i deres Hænder, er udenfor al Tvivl, nogle af disse Dokumenter forefindes jo endnu; og lige saa

¹⁾ A. B. Berns fik 1640 Tilladelse til at føre en Del Planker igennem Øresund mod at erlægge Told i Planker paa Bremerholm. og til at sejle under dansk Flag igennem Øresund paa Spanien og Italien, mod at give Told og ikke bruge Underfundighed (Sjæll. Reg. 20, 179. 281). — Biografisk Leksikon II, 137. 584 f. VII, 299. Bricka og Fridericia, Kristian IV egh. Breve IV, 284. 302. 294. O. Nielsen, Københavns Beskrivelse IV, 220. 279. 286. V, 189. 428. Meddelelser fra Rentek. Ark. 1872, 172. Sj. Tegn. XXIX, 98. Bruun, Kolberghede 78. Personahist. Tidsskrift 2. R. IV, 202. 207. Lassen, Børsen. Renteskriveren Jørgen Regelsen aflagde Regnskab over det i Øresund o. a. St. konfiskerede Gods; hans Forhold omtale vi dog ikke, da de ere Bremerholm uvedkommende. Af Personer med Navnet Hans Pedersen kendes endnu 2, der have Tilnavnet Klein (O. Nielsen, l. c., 438), og en, der døde 1645 og var Tolder i Sundet (Egenh. Breve III, 129).

utvivlsomt er det, at Revisorerne have haft Vilje til at referere rigtigt¹⁾. Der var meget, som de ved Gennemsynet fandt „underligt“, og som derfor ikke kunde undgaa Notat; da de allerfleste Poster paa det nærmeste lignede hverandre, maatte næsten stadigt de samme Antegnelser atter og atter gentages. Kommissarierne trættes dog ikke ved Gentagelserne, men forfriske sig kun en sjælden Gang ved en lille ironisk, halvt humoristisk Bemærkning, naar der viser sig noget saa abnormt, at det kunde friste selv alvorfulde Rigsraader til at trække paa Smilebaandet. En anden Ting er det, om deres Antegnelser altid ere rigtige; de have i den Henseende reserveret sig alt fornødent, idet de bemærke: „dog herudinden enhver uforgribelig sin Erklæring forbeholden, om noget kunde her antegnes, hvorom vi ikke kunde være ret informeret, eller videre Efterretning til Regnskabernes Oplysning herudinden kunde være, som os ikke er forekommen. — da saadanne Antegnelser saavel som alle Ting det angaaende til kgl. Maj. og Rigens Raads Censur vil have remitteret“. Det vilde dog blive for vidt-

¹⁾ Til at konferere de bevarede Afregninger med Relationen har der paa Grund af Materialets Omfang ikke været Lejlighed; paa den anden Side vilde Materialets Ufuldstændighed gøre Resultatet usikkert. Til en Prøve ere Relationens Tømmerleverancer for 1646 sammenholdte med Bremerholms Tømmerregnskab for samme Aar (Admiralitets-Ark. Nr. 661. Rigsarkivet). 6 Leverandører findes baade i Relationen og Regnskabet; af f. Eks. Henrik Mollers Leverancer findes der endog 2 flere i Regnskabet end i Relationen; denne har altsaa endda ikke faaet al Ting med. Men derimod savnes i Regnskabet 4 Leverandører, som Relationen anfører, deriblandt Rasmus Jensen med en meget stor Leverance; denne er imidlertid ojsynligt udeladt af Regnskabet, fordi den først blev vurderet i Aaret 1647, men Tømmerregnskabet for dette Aar foreligger kun i Ekstrakt, som ikke opgiver de enkelte Leverancer.

løftigt at følge Kritikken Skridt for Skridt; vi ville derfor kun betragte Relationen fra visse Hovedsynspunkter, som til Dels ere fremsatte i de tidligere meddelte kgl. Befalinger, og vi indskrænke os til at benytte de Conti, som væsentlig angaa Marinen — hvilke dog udgøre Hovedmassen —, altsaa Leverancerne til Bremerholms Tømmerhave, til Materialhuset samme Steds og til Provianthuset for Københavns Slot; — de ere blevne modtagne og førte paa Regnskab af Søstatens Embedsmænd paa de nævnte 3 Steder, selv om det leverede senere har fundet Anvendelse udenfor Holmens Omraade. Leverancerne til andre Statsmyndigheder end Marinen ere næsten forsvindende.

Af Tømmer, Materialier og Proviant er der i Aarene 1640 til 1649, begge medregnede, leveret af

Albert Baltser Berns	for c.	29000 Rdlr.
Gabriel Marselis	—	148000 —
Gødbert Bram	—	30000 —
Johan Bram	—	26000 —
Gunde Rosenkrans	—	4000 —
Hans Eggertsen	—	4000 —
Mads Mortensen	—	2000 —
Markvor Radebant	—	9000 —
Sigfred Fris	—	51000 —
Henrik Møller	—	692000 —
Jens Jensen	—	25000 —
Jakob Madsen	—	270000 —
Rasmus Jensen	—	409000 —
Lavrits Kristensen	—	11000 —

Alle Leverancerne Sum er 1,710000 Rdlr.

Det er et forbavsende stort Tal; men omsættes Datidens Speciedaler i Nutidens Kronemønt, bliver Tallet endnu større, over 13 Millioner Kroner.

Som Orlogsværft maatte Bremerholm, hvor der til Stadighed blev drevet Skibsbyggeri og Reparation af Orlogsskibene, kræve store Leverancer af Skibstømmer. Relationen viser os da ogsaa, at det af de nævnte Leverandører leverede Tømmers Værdi var i Aaret

1640 e.	46000	Rdlr.
1641 -	132000	—
1642 -	85000	—
1643 -	225000	—
1644 -	155000	—
1645 -	221000	—
1646 -	204000	—
1647 -	235000	—
1648 -	51000	—
1649 -	29000	—

i alt 1,383000 Rdlr.

eller 11 Millioner Kroner, i Gennemsnit over 1 Million Kroner om Aaret, men saa ulige fordelt, at Leverancerne i de fede Aar 1643—1647 stige gennemsnitlig til 208000 Rdlr. eller langt over 1½ Million Kr. om Aaret, medens Gennemsnitstallet for de magre Aar ikke kan naa 69000 Rdlr. eller 560000 Kroner. Men hermed have vi dog endnu ikke oversét alt, hvad der blev modtaget paa Holmen af Tømmer. Der var mange flere private Tømmerleverandører end de i Relationen nævnte, som supplerede Holmens Beholdninger, og endelig maa de Bidrag, som Rigens Len i Danmark og Norge ydede, ikke forbigaas. Imidlertid kan det vel antages, at de i Relationen kriticerede Leverandører have leveret Broderparten. Hvilken mægtig Forøgelse maatte ikke Orlogslaaden modtage, naar alt dette Tømmer blev anvendt til Krigsskibes Bygning, samtidigt med, at der byggedes Orlogsskibe i Neustadt, i Norge og andre Steder! Og

dog paastod man, at der i hele den Periode, hvori man svømmede i Tømmer paa Bremerholm, kun blev bygget 2 Pramme og „Den lange Amager“¹⁾. Derfor fremkommer Spørgsmaalet af sig selv: har denne store Masse Tømmer virkelig været nødvendig? Kommissarierne have søgt at besvare dette Spørgsmaal paa en ret ejendommelig Maade. Naar Tømmeret var leveret paa Holmen, skulde det selvfølgelig besigtiges og vurderes, og denne Synsforretning skulde foretages inden 3 Dages Forløb, for at Købmand og Skipper ikke uden Nødvendighed skulde blive opholdte²⁾. Kommissarierne opdagede snart, at denne Termin for Vurderingen var bleven overskredet i mangfoldige Tilfælde: af omtrent 230 Poster have over 60 faaet Notater herom. For ikke at tale om en halv Snes Leverancer, der havde maattet vente indtil 14 Dage, havde 20 henligget uvurderede fra 1 til 6 Maaneder, 12—13 fra et halvt til et helt Aar, 15 endnu længere, 1½ Aar, 2 Aar, ja endog 6 Aar, og nogle enkelte vare til en Forandring slet ikke blevne vurderede. Kommissionen kan slet ikke forstaa, hvorledes Leverandørerne efter saa lang Tids Forløb ved Vurderingsforretningen kunde kende deres Tømmer fra andres eller skælnes deres egne forskellige Leverancer fra hverandre. Denne Gaade lod sig let løse, thi det var netop paa hin Tid blevet befalet, at hver Leverandør straks skulde forsyne det af ham leverede Tømmer med sit „Brænde“ α : indbrændte Stempelmærke³⁾, og det er

¹⁾ D. Mag. 3. R. IV, 278. Naar der her omtales et Forbrug af Tømmer for c. 18 Tdr. Guld i 8 Aar, er vistnok dermed ment hele Tilførselen til Holmen, som ovenfor antydtes.

²⁾ Lind, Kristian IV og hans Mænd paa Bremerholm, 354.

³⁾ Sjæll. Tegnelser XXVIII, 290.

da rimeligt, at Leveringsdatoen ogsaa blev tilføjet ved samme Lejlighed. Kommissionens Forbavselse var mere berettiget, naar det fremgik af Leverantssedlerne, at f. Eks. 7 store Leverancer kunde synes af én Mand paa én Dag — hvilket dog kun vil sige, at Synsforretningerne undertegnedes paa én og samme Dag —, eller at nogle Leverancer kunde blive vurderede forholdsvis hurtigt, medens andre, langt tidligere leverede, maatte savne Vurderingen i Aarvis. Men da nu Tømmeret ikke maatte tages i Brug paa Holmen eller anden Steds, førend det var besigtiget, er det klart, at jo længere man lader det trække ud med denne Besigtigelse, des mindre nødvendig Brug har man for det. Ved Hjælp af denne Slutning kommer Kommissionen til det Resultat, at en stor Del af Leverancerne har været aldeles ufornöden. Det maa dog vistnok siges, at Relationen ved at urgere den sent foretagne Vurdering er kommen altfor let til et Bevis. Tømmerets Ufornödenhed maatte kunne dokumenteres med større overbevisende Kraft. Der kunde saaledes være paavist, hvor meget den aarlige Indtægt af Tømmer overskred den budgetterede Sum paa Overslagene over Rigens Indtægt og Udgift. Der findes netop et Overslag for Aar 1642, hvori det hedder: „Alle Slags Tømmer og Planker, som til kgl. Maj.s Skibsflaade paa et Aarstid behøves, er ikke beregnet højere end 26354 Rdlr. NB. beløber nu paa trende Aars Tid over dobbelt saa meget.“ Saaledes beregnet naaede vi dog Tallet 60000. Paa to lidt senere, enslydende Overslag for Aarene 1651 og 1652 anføres Summen til Tømmer til Flaadens Vedligeholdelse lig Udgiftssummen for 1638, „som er det ringeste udi ti Aars Udgift“, nemlig 77000 Rdlr. Herved skal

dog bemærkes, at af disse Overslag¹⁾ forudsætter det fra 1642, at der for den anførte Sum skaffes Tømmer til Bygningen af 2 nye Orlogsskibe, medens de to andre fra 1651 og 1652 ikke have regnet Tømmer til Nybygninger med i Summen, — hvilket gør Tallet en Del usikkert. Langt mere sikker Grund vilde vi faa under vore Fødder, hvis vi kunde paavise ikke den budgetterede men den virkelige Udgift til Skibsbygningstømmer i de paagældende Aar. Der forefindes for et saadant Øjemed noget Materiale, hvoraf en Del netop er tilvejebragt til Brug ved Kommissariernes Undersøgelser, men ikke er blevet benyttet af dem. Saaledes en Ekstrakt af Udgiften „udi det Aars Tømmerregnskab fra Nyaar 1643 til 10. April 1644, som er salig Gotfred Mikkelsens sidste Regnskab“. Men heri anføres slet intet udtrykkeligt til Skibsbygningen, med mindre det skulde skjule sig i en Post paa 22436 Rdlr. til „Skabelunner, Mersloftet og Nagleboden“. Mindre skuffede blive vi ved at betragte et Overslag fra 1646; her opgives Udgiften til Skibstømmer at have været i Aaret 1644: 79572 Rdlr.; en Flaadeliste, som ligger hos, opregner 45 Skibe. Et fuldstændigt Regnskab for 1646 kan ikke bruges i vort Øjemed, da Tømmerets Pris ikke anføres deri; men det oplyser os dog om, at 53 Skibe ere blevne reparerede paa Holmen dette Aar. I en Ekstrakt „over Tømmer, som er til Udgift skreven udi Hans Numesens Regnskab fra Nyaar 1647 til Aarsdagen 1648,“ findes en Udgift af Tømmer til Søstaten paa 39000 Rdlr., deriblandt til 38

¹⁾ Bruun etc., Danske Samlinger VI, 346 f. Bruun, Curt S. Adelaer, 446. Samling af forskellige Slags Overslag 1632—45, Rigsarkivet.

navngivne Skibes Reparation Tømmer for 16215 Rdlr.¹⁾ Alle disse Tal, sammenlignede med de ovenfor anførte Leverancers Beløb, give jo meget utilfredsstillende Resultater. Men det fremgaar tillige af Regnskaberne, at Flaadens Reparation krævede ikkun den mindste Del af Tømmerudgiften. Allerede Relationen selv viser, at der i alt er anvendt for 92000 Rdlr. Tømmer udenfor Holmen. Regnskaberne berette nu om saare meget Tømmer, der er udleveret fra Bremerholm til „Landbygninger“ i Byen, til de kongelige Slotte og Gaarde, til Befæstning o. s. v. Saa vokse Summerne stærkt. For Aar 1643 bliver Udgiften nu: 221334; for 1644: 109975 foruden, hvad der „er forskikket til Malmø og andre Steder“; for 1646 kan den ikke opgives; for 1647: 105478 Rdlr. Der skal i disse Aar være „forbygt for 15½ Tønde Guld“ paa denne Maade, og det uagtet der ikke var opført nogen større Landbygning²⁾. Hvorledes det end forholder sig hermed, saa have vi opnaaet Tal, som dog nærme sig noget mere til Leverancernes Summer. Forskællen har maaske sin Oprindelse i, at Regnskaberne have vurderet Tømmeret efter en anden, lavere Skala end Leverandørernes Afregninger. Det have vi altsaa vundet, at de høje Tal nu have i det mindste en vis Sandsynlighed. Men kunne vi ikke naa et Skridt videre? Da Tømmeret, som vi have sét, er forskikket viden om, ogsaa til Provinserne, saa er det maaske dog sandt, hvad Ulfeldt i 1654 fremførte til sit Forsvar, at alt „det meget Tømmer“ var sendt til Glykstad. Saa opnaa vi

¹⁾ Rigsarkivet: Reg. 108 b, 57. Forskællige Slags Overslag 1632
— 45. Admiralitets-Arkivet, Nr. 661.

²⁾ D. Mag. 3. R. IV. 278.

med ét Slag Balance i vore Beregninger, naar alt, hvad der paa Holmen savnes af Tømmer, kan genfindes ved Elben. Det er nu vist, at store Tømmerladninger ere dirigerede fra Norge til Glykstad, og det kan heller ikke nægtes, at der er sendt Tømmer til denne By fra København baade af en privat Entreprenør og med et kongeligt Orlogsskib¹⁾, men lige saa vist er det, at Tømmerregnskaberne for 1643 og 1647 ikke indeholde Spor af slige Forsendelser fra Holmen, efter at de, vel at mærke, have passeret Bremerholms Regnskaber, ja vi tør paastaa, at Ordet Glykstad ikke er nævnet i Forbindelse med de talrige og store Leverancer, som vor Relation omtaler. Og naar Ulfeldt tillige vil hævde, at Tømmeret altsammen har fundet Vej til Glykstad, da indeholde disse Ord en haandgribelig Overdrivelse, der gendriver sig selv, thi hvilken Ebbe har der da ikke været i Tømmerbeholdningen paa Bremerholm! Og selv om vi ville tage Ulfeldts Forklaringer for gode Varer, vedbliver det Spørgsmaal at være aabent: har saa meget Tømmer været fornødent, eller har man ikke vist en stor Ødselhed paa en Tid, da Sparsommelighed mere end nogen Sinde maatte anbefales som den fornemste Dyd? Til at klare Spørgsmaalet i denne Skikkelse kan Relationen ikke siges at have ydet noget Bidrag.

Derimod stiller Relationen de forhen omtalte „Leverantssedler“ i det klareste Lys, ja hele Kommissionsbetænkningen er i Hovedsagen en Kritik af disse Dokumenter. Leverantssedlen var i Reglen udfærdiget paa et halvt eller et helt Folioark; herpaa har Leverandøren

¹⁾ D. Mag. 5. R. II, 383. Norske Rigsregistranter, f. Eks. VIII. 282. 296. Egenhændige Breve V, 372. 374. Afregninger H, 117 e.

kortelig angivet den Ordre, i Følge hvilken Tømmeret var bestilt, Skipperen, som transporterede det til Holmen, Leverancens Art og Størrelse samt Tiden for Leveringen, — alt dette underskrevet af Leverandøren. Dernæst tilføjede Vurderingsmændene deres Attest om Synsforretningen, Tømmerskriveren paa Bremerholm sin om Modtagelsen, hvilket bekræftedes af Holmens Admirals Underskrift, og endelig fik Dokumentet Rigshofmesterens egenhændige Paategning, der som oftest lød: „Dette saaledes befales at annammes paa Holmen til Flaadens Fornødenhed og efter Taksten (s: Vurderingen) saaledes skal blive betalt. Korfits Ulfeldt.“ — Saaledes saa en Leverantsseddel fra den Tid ud, naar alt var i Orden med den, men dette er saa sjældent Tilfældet, at Kommissionen bliver næsten helt begejstret ved paa sin Undersøgelses Vej at finde en enkelt Seddel, paa hvilken der intet er at udsætte. Relationen udbryder da: „Med denne Bevis befindes at være omgaaet og medfaret efter den Ordinantse og Forordning, som paa Holmen altid brugeligt var; mens er stor Skade, at saadant ikke er siden altid observeret.“ Derfor blev der Tumleplads nok for Kritikken. Under Tiden vurderedes der kun af en Mestersvend, uagtet hans overordnede. Skibsbygmesteren, ikke var fraværende fra Holmen; under Tiden var der kun én Vurderingsmand, uagtet Tømmerskriverens Instruks foreskrev, at Skriveren selv skulde være til Stede med to forstandige Tømmermænd for at syne og maale Tømmeret; ofte manglede Datum for Vurderingen, saa at man kun havde de opgivne Leveringsterminer at rette sig efter. Med Hensyn til Tømmerskriverne Gotfred Mikkelsens og Hans Numesens¹⁾ Underskrifter var der

¹⁾ Bestall. Protokol III, 374. Lind, 349. 350.

den Mærkelighed at paatale, at den første under Tiden erstattedes af hans Hustrus Underskrift (hvorom senere mere), og at der slet ingen Instruktion eller Bestalling var at finde i Danske Kancelli for Hans Numesen; men Relationen tilføjer: „tvivler dog alligevel ikke paa, at han jo burde at rette sig efter den Brug og Sædvane, som for hannem paa Holmen var bleven paabudt at observeres“. — Det kunde heller ikke undgaa Paatale, at en Snes Sedler mangle Rigshofmesterens Underskrift; en enkelt Gang har han begyndt paa Attestationen, men har ikke haft Tid til at skrive sit Navn under; men for de andre Tilfælde kan der ikke paavises nogen antagelig Grund. Vi kunne saaledes ikke angive hans hyppige Rejser og „Sygdomsanfald“ som det, der har hindret ham i at underskrive, thi andre Sedler netop fra de samme Tidspunkter ere saa heldige at kunne fremvise hans Navn. Men foreligger her en mere tilfældig Forsømmelse, saa er det ikke muligt at antage det samme om den Forsømmelse, Holmens Admiraler Erik Ottesen Orning og Kristoffer Lindenov have udvist ved at lade over Halvdelen af Tømmerbeviserne mangle deres Underskrift; det er sket paa omtrent 130 Beviser af samtlige 230. Dette maa kaldes en grov Pligtforsømmelse, som begge Admiraler ere enige om. Ganske vist indeholde deres respektive Instrukser, der ere enslydende, intet udførligt herom, men der henvises i dem begge til Holmens Artikler af 8. Maj 1625, som jo endnu havde Gyldighed¹⁾. Heri hedder det (§ 22): „Med Leverantserne skal han (o: Holmens Admiral) have Opsyn, nemlig at

¹⁾ Bruun, C. Adelaer, 403. Holm- og Arsenal-Artikle, prentet hos Henrik Waldkirch.

intet uden Befaling oplægges eller leveres; om Leverantserne og som til Holmen eller Flaaden sker, skal han erindre, hvad gavnligt og hvad skadeligt er, saa vidt han kan forfare; han skal og intet annamme lade, som ikke godt er, hvo det og befaler, hvorfor han og skal overse og med-underskrive alle Leverantser, som til Holmen sker, og derudi udtrykkelig indføre, hvordanne Varene ere, paa det enhver sin Gærning kan forsvare.“ Da denne Mangel paa Admiralens Underskrift breder sig over hele Tidsrummet, er den Indvending allerede paa Forhaand imødegaaet, at Forsømmelsen havde sin Grund i Admiralernes Udkommando eller i den Suspension, som Erik Ottesen maatte lide i 1641, thi i saadanne Tilfælde kunde f. Eks. Overskipperen jo være traadt i Admiralens Sted. Eller har Admiralen med Vilje undladt at attestere, fordi der forelaa en Uorden, som han ikke vilde være Deltager eller Medvider i? Det er bekendt, at Kristoffer Lindenov i 1645 har ytret sin Misfornøjelse med det Fortrin, som blev givet en enkelt af Leverandørerne (Henrik Møller). Dette Admiralernes Forhold forbliver uopklaret. En anden Forsømmelse kan dog ogsaa lægges dem til Last, at de nemlig have undladt at tilholde Holmens Skrivere at indføre Leverantssedlerne i „Holmens Registerbog“ ¹⁾, hvilket er forsømt c. 70 Gange, medens omvendt nogle Sedler ere indførte i Registerbogen, som ikke ere blevne præsenterede Kommissionen in originali.

Men netop ved Registerbogen føres vi ind i en ny

¹⁾ Lind, l. c., 77. 79. Registerskriver paa denne Tid var Klavs Andersen (Lind, l. c., 356, hvor dog Vindskrivere og Registerskrivere ere sammenblandede).

Tankerække, hvori der ikke længere er Tale om Pligtforsømmelse, men om svingagtigt Forhold. „Vi frygte,“ sige Kommissarierne, „at Bogen ikke er rigtig, eftersom meget derudi findes ordine præ postero indskrevet, og er ingen indbunden Bog; mens mene vist, at der paa Holmen efter Gotfred Mikkelsen og Hans Numesen maa findes de rette og rigtige Bøger.“ Og naar Registerbogen senere omtales, tilføjes der: „saadan, som den er“. Ved Siden af dette forkastelige dobbelte Bogholderi antager Kommissionen Tilstedeværelsen af dobbelte, ja tredobbelte Afregninger. Der findes nemlig omtrent et halvt Hundrede Beviser, af hvilke to eller tre have indbyrdes fælles Leveringsterminer, og da Leverandøren er den samme, Varernes Art den samme, Tiden og Stedet for Leveringen den samme, er det aldeles umuligt for Revisionen at se, om der virkelig er sket to—tre samtidige Leverancer, eller om det egentlig er kun én Leverance, der som Genganger to eller tre Gange kræver sin Betaling. Saaledes blive Kommissarierne ret naturligt ledede paa den Tanke: „kanske en Part (af disse Leverancer) aldrig ere gjorte“. Og Mistanken bestyrkes af flere Momenter. Her er en Mand (Lavrits Kristensen) „Tjener“ hos en anden; medens han paa sin Husbondes Vegne besørger Leverancer til Holmen, leverer han ogsaa Tømmer paa sine egne. Kunde her ikke let afstedkommes Forvirring? Henrik Møller og Rasmus Jensen ere et Aar i Kompagni; de gøre Leverancer i Fællesskab, men gøre ogsaa „partikulære“ Leverancer hver for sin Regning; oven i Købet synes de at have præsteret særskilte Beviser, hver for sig, for det, de have leveret i Kompagni, og disse Beviser ere „udi Datum sammenblandede“; hvad af disse Bevisers Paalydende er nu leveret og hvad ikke? Det

er saa meget vanskeligere at afgøre, som Tømmerregnskaberne fremvise tilsvarende Gengangere; i Regnskabet for 1643 er der paaapeget 2 Poster paa respektive 3846 Rdlr. og 476 Rdlr., som menes at være opførte 2 Gange. — Aar 1643 leverede Henrik Møller, der jo var Tolder i København, Skibstømmer til Holmen af over 88000 Rdlr.s Værdi. Relationen paa viser, at hvis dette Tømmer er indført fra Udlandet, saa har Henrik Møller ikke krævet den befalede Told (Kommissarietolden) deraf, og hvis det er kommet fra Indlandet, burde han i Følge sin Instruks have angivet, hvor det var ind- og udskibet. I de for Kommissionen fremviste Toldbøger findes der imidlertid intet opført som indskibet i Henrik Møllers Navn; det maa da være indskrevet i Bogen under andres Navne, „hvorom han selv bedst véd at gøre den bedste Efterretning“, hvis man ikke maa antage, at der ogsaa paa Toldboden førtes dobbelte Bøger, én officiel med forvanskede Opgivelser og én privat med de virkelige Fakta. — Leverantssedlerne selv kunde have et fordægtigt Udseende, som f. Eks. naar Vurderingsunderskriften faar det Notat: „tvivles og, at det er Tommis Jensens Haand“, eller naar hened 30 Beviser bære Underskriften: „Lisbet, Gotfred Mikkelsens, efter hendes salige Husbondes dødelige Afgang“. Sagen forholder sig saaledes, at Gotfred Mikkelsen fungerede indtil de sidste Dage af Aaret 1643, da han endnu 31. December udstedte et Bevis; han levede noget ind i det nye Aar og jordedes 11. Januar 1644; hans Eftermand i Embedet Hans Numesen begyndte at optage Inventarium over Beholdningerne 13. Januar og havde tilendebragt Arbejdet 9. Februar. At der fra Nyaar 1644 til 13. Januar eller endog 9. Februar har været et Interregnum, hvori Enken Lisbet

Madsdatter underskrev Beviserne paa sin afdøde Mands Vegne, vilde ingen finde besynderligt, men det vækker Kommissariernes største „Undren“, at Interregnet ikke blot strækker sig til 10. April 1644, paa hvilken Tid Lisbet „ej havde med saadant at bestille“, men at hendes Enkestand, med dertil hørende Myndighed til at underskrive per procura, allerede er begyndt 21. December 1641, skønt Manden levede hele 2 Aar derefter¹⁾. I Anledning af et saadant Bevis fra det følgende Aar kan Kommissionen ikke afholde sig fra en spøgfuld Bemærkning: „Seddelen er dateret 13. Marts og er efter Righofmesterens Befaling, dog han ikke blev Hofmester førend 2. April²⁾); saa her ses, hun lige saa vel vidste, at Statholder skulde blive Rigshofmester, 19 Dage før det skete, som at hun skulde blive Enke, 3 Fjerdingsaar før det skete; som er hel underlig.“ Maatte en slig Underskrift ikke erklæres for ugyldig, — et falsk Flag, hvorunder Bedrageriet sejlede? Og endelig var der Leverancer, som Kommissionen maatte holde for fingerede, da Tidsforholdene i Virkeligheden maatte have hindret deres Effektivering. Om en Leverance, ydet 10. Januar — 25. Februar 1645 noteres: „er ikke leveret paa de Tider, Skibene sejlede“; om Leveringsperioden Marts

¹⁾ Jakob Madsen har særlig benyttet sig af Lisbets Underskrift. I en Ekstrakt af hans Afregninger for 1639—1644 opføres 84423 Rdlr. for Leverancer „kvitterede af Lisbet i Utide“ og 10346 for saadanne, der vare „kvitterede i rette Tid“ af hende (Afregninger J, 8).

²⁾ Herved bekræftes den Datum, som Birket Smith, Leo. Kr. Ulfeldts Historie I, CXVIII og Egenhænd. Breve V, 319 opgive; Fridericia, Danmarks ydre politiske Historie II, 292 og Erslev, Aktstykker til Rigsraadets Historie III, 599 have 1. April.

—Maj s. A.: „de Tider, vores Flaade blev slagen¹⁾ og Svensken krydsede meget stærkt udi Søen“; Maanederne Juni—August s. A. kaldes de Tider, „der Sundet og Byen var med tvende Armader fjendtlig belagt, og de Svenske krydsede stærk (i) Søen og ingen Tilførsel da vilde tilstede fra sidst in Junio og til midt in Augusto, Freden blev sluttet“²⁾. 7. Februar 1648 „var ej Tiden at sejle, thi Søen var da frossen“ o. s. fr. „Og er højliggen at forundre, hvorledes Tømmer skulde paa de Tider (kunne) leveres.“

Det maa dog vel siges, at Kommissarierne i deres Iver for at udfinde Notater have ladet sig forlede til at gaa noget for vidt i deres Paastande. At Bedragerierne virkelig skulde være satte saa meget i System, at der baade paa Toldboden og paa Holmen førtes to Rækker Hovedbøger, er næppe rimeligt og i ethvert Fald ikke bevist. Heller ikke ses det af Relationen, at Lavrits Kristensens Forhold til sin Husbonde har medført nogen ligefrem Besvigelse, og hvad Forholdet mellem Rasmus Jensen og Henrik Møller angaar, da siger Betænkningen selv om den førstnævnte: „Rasmus Jensen tilskrives intet dette Aar (1642) at have leveret til Tømmerhaven af Aarsag, at hvis Leverantser, som han og Henrik Møller dette Aar tilsammen have gjort, det haver Henrik Møller sig tilskrevet.“ Hvad de dobbelte og tredobbelte Afreg-

¹⁾ Her maa vel være ment Ove Geddes uheldige Togt i Maj Maaned til Goteborg (og Norge), paa hvilket „Store Sofia“ sank.

²⁾ De to Armadaer ere: den svensk-hollandske under Ankarhjem fra Kattegat og den svenske Hovedflaade under Wrangel og Ryning fra Østersøen. Freden sluttedes 13. August, men selv efter den Tid (18. August) maatte man anmode den svenske Admiral om ikke at forulempe Skibsfarten (Erslev, Aktstykker III, 117).

ninger angaar, da kunde de vel være vanskelige at skælné, naar man, som Kommissionen, kun havde Papperne for sig, men i Realiteten, ude paa Holmen, kunde vel nok en og samme Leverandør til samme Tid have to à tre Skibsladninger under Losning og have ladet dem vurdere hver for sig; Skipperen maatte jo ikke opholdes ved successiv Afladning. Fænomenet „Lisbet“ er og bliver helt mistænkeligt, og Muligheden af en svigagtig Forskydning af Dateringen kan ikke benægtes; men det er heller ikke umuligt, at den sene Vurdering, der jo var bleven Coutume paa Holmen, kan have forsinket Leverantssedlernes Kvittering af Tømmerskriveren, saa at en Seddel paa en tidligere Levering først blev færdig til Kvittering i Lisbets Enkestand; og Tømmerregnskabet for 1643 viser tillige, at 10. April 1644 netop blev anset for den officielle Endetermin for hendes Myndighed som Tømmerskriver. De store Tal paa de tidligere omtalte Tømmerregnskabers Udgiftsside svække for en stor Del Mistanken om, at „Leverantserne ikke ere gjorte“; og naar det anføres, at Fjenden og Vinteren have umuliggjort Leverancerne, da kan Indvendingen angaaende Fjendens Blokade vel ikke modsiges, skønt Blokaden vistnok ikke altid var lige effektiv; men for Datiden var det blevet et Axiom, at „Vinteren“ aldeles ophævede Skibsfarten; September blev allerede kaldet „sent paa Aaret“, og først „noget ind i Marts“ kunde man tænke paa at røre sig igen¹⁾.

¹⁾ Det var denne Betragtningssmaade, der havde ført til Katastrofen 13. Oktbr. 1644 (Pros Munds Nederlag). I en Betænkning af 21. Avg. 1645 ytrer Borgerskabet angaaende Defensionen: „af Søen in Decbr., Jan., Febr. og noget in Martio havde man sig næst Guds Beskærmelse ej at befrygte“ (Erslev, Aktstykker III,

Men lad saa være, at der muligvis kan findes en eller anden mistænkelig Leverance, hvor vel funderet Mistanken end kunde være; — havde man faaet det hele for en billig Pris, kunde mulige „Fejl“ bedre tilgives. Men Kommissionen er ad forskællig Vej kommen til den Overbevisning, at det modsatte er Tilfældet: Prisen er aldeles „excessiv“, som Kongen havde udtrykt sig i sin Skrivelse. For at finde det Tidspunkt, da den forhøjede Pris indtraadte, er Revisionen gaaet c. 3 Aar længere tilbage i Tiden, end der fordredes i den kongelige Befaling. Man fandt da, at de lavere Vurderings-takster ere blevne fulgte endnu i Aarene 1638—40. Til det Beløb, som var Resultatet af Vurderingen til disse lavere Priser, lagde Rentekamret Tyvendepenge, „formedelst at Sorteringen paa Tømmeret ikke kan træffe éns Lighed udi Bredden og Tykligheden“. Paa det udkomne afkortedes derpaa i Rentekamret 10 Procent som en Art Rabat for en-gros-Købet. Men 1640 begyndte man saa smaat at lade denne Afkortning falde bort; hvad der før var beregnet i Sletdalere (à 80 Skilling), betaltes nu med lige saa mange Rigsdalere (à 96 Skilling); og fra September 1642 ere de høje Priser komne ret i Gang, saa at der nu for den samme Kvalitet opnaaedes indtil 16 Rdlr., og før havde man kun maattet give 6 Sletdalere derfor! Og kunde det endda paavises, at den høje Pris var den almindelige Markedspris, ja, saa maatte man jo finde sig i at betale, hvad Varerne kostede, men — nogle Købmænd opnaaede langt højere Betaling end andre: nøjedes disse for „ret Tømmer“ med 7 à 9 Slet-

173). At den danske Flaade i 1657 trods Storm og Kulde holdt sig i Soen til ind i December (D. Mag. 5. R. III, 115 f.), maa kaldes en ligefrem Bedrift.

daler, saa fik hine 16 à 18 Rdlr.; Krumholter, som man hos nogle kunde faa for $5\frac{1}{2}$, 7, $8\frac{1}{2}$ og 10 Sletdaler, kostede hos andre henholdsvis 15, 18 og 20 Rdlr. Dermed var altsaa Systemet med „privilegerede Leverandører“ i fuld Virksomhed, og „vare saadanne Privilegier ikke aleneste Kronen til stor Skade i adskillige Maader, men endogsaa andre baade ind- og udlændiske Købmænd, som Tømmer havde“, og som Kommissionen et andet Sted kalder „fattige Folk“. Revisionen behandler dette Punkt ret con amore. Kunde det erfares, til hvor stor Værdi de forskællige ude fra indførte Leverancer vare angivne ved Toldklareringen, saa havde man en uforkastelig Maalestok at betjene sig af. Men dette var jo mislykkedes for Henrik Møllers Vedkommende, da Toldbogen for 1643 ikke mentes at være i Orden og for 1646 og 1647 kun gav den Oplysning, at Henrik Møller det første Aar havde indført 13 Skibsladninger paa i alt 596 Læster og det andet benyttet 17 Skibe med en samlet Drægtighed af 658 Læster; men disse Tal egnede sig ikke til at sprede Lys ud over Prisforholdene. Derimod foretages Regnestykket for Sigfred Fris'es Vedkommende. Her erfares først af Toldbogen Ladningens Værdi; hertil lægges den udgivne Tolds Beløb og Halvdelen af Værdien som den calculerede Fragt; Summen af disse 3 Beløb beregnes endvidere Leverandøren „til Profit“. Paa den Maade udkommer for samtlige Renteskriverens Leverancer Tallet 7784 Rdlr., medens Staten i Virkeligheden har maattet betale Tømmeret med 50188, omtrent 7 Gange for dyrt. Det svage Punkt i denne Bevisførelse er Toldbogens mulige Ufuldstændighed; Sigfred Fris kunde have indført mere Tømmer end det, han havde fortoldet. Man udfandt da en anden Metode.

8. Juni 1651 havde Holmens Admiral Kristoffer Lindenov faaet Befaling til at lade 2 af Holmens og 2 af Byens Tømmermænd (2: Mestre) i Fiskalen Peter Knudsen Skaanings og i Sigfred Fris'es egen Nærværelse vurdere det Tømmer af den sidstnævntes Leveringer, som endnu fandtes ubrugt paa Holmen, for at erfare, hvad det billigen der paa Stedet kunde være værdt. De, som tidligere havde vurderet Tømmeret, skulde „paa deres Ed“ forhøres af Admiralen om, hvorledes det tilforn var gaaet til ved samme Tømmers Maaling og Taksering. Alt dette skulde udførligt indberettes til Kongen, saa at han „deraf om al Ting kunde have god Information“¹⁾. Det viste sig da, at hvad der endnu var i Behold af Renteskriverens Tømmer, var 1649 blevet vurderet til 3142 Rdlr. og værdsattes nu „af Byens Middel som uvildig“ til — 300 Rdlr.; efter den Beregning var hele Leverancen kun 4790 Rdlr. værd og var bleven betalt næsten 11 Gange for dyrt. Selv om Tømmeret var leveret stykvis, ikke en gros, og der beregnedes Renter fra Leveringsdagen, vilde Totalsummen efter de tidligere Takster fra 1638—40 kun blive 21929, saa Kronen dog led en Skade paa 28262 Rdlr. — Ved at anstille saadanne Beregninger kommer da Kommissionen til det Resultat, at der til de forskellige Leverandører er udbetalt 915000 Rdlr. for Tømmer, som Staten burde have haft 483000 Rdlr. (c. 3¾ Million Kroner) billigere. Men det vil ses, at det ikke er alle Leverancer, som have faaet denne Antegnelse, og det er heller ikke alle Leverandører, som anklages for at have forvoldt Staten denne Skade. Af den nævnte Ekstraprofit er der til-

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXXII, 112.

faldet Albert Baltser Berns c. 4000 Rdlr., Gabriel Marselis 72000, Sigfred Fris 42000, Henrik Møller 250000 og Rasmus Jensen 115000 Rdlr. Disse Mænd have altsaa været saa heldige at kunne indtage den fordelagtige Stilling som „privilegerede Leverandører“.

Et tilsyneladende berettiget Forsvar for de høje Priser kunde søges i Kronens svækkede Pengestatus, som gjorde det temmeligt usikkert, om man i det hele taget fik sin Betaling eller dog Betaling indenfor en rimelig Tidsfrist. Men Relationen betager ganske dette Forsvar sin Kraft; den viser os, at ved Aar 1651 har en meget stor Part af Leverandørerne faaet det meste af den Betaling, der tilkom dem; en Del af deres Fordringer bleve dette Aar tilfredsstillende for de to Tredjedels Vedkommende med Jordegods. — Henrik Møller gaar ogsaa i denne Henseende i Spidsen. Ikke alene havde han det Held ved Nytaarstid 1643 som Tolder at have 36886 Rdlr. af Kronens Penge (St. Annæ Told- og Lastpenge) mellem Hænder, saa at, „dersom han ikke endskønt for Leverantser er betalt, saa haver han dog ikke forskudt af sin egen Middel“, thi hele hans Fordring dette Aar beløb sig til 33711 Rdlr. Men de følgende Aar faar han endog kontant Betaling for et ikke ringe Beløb, da Kongen ikke vilde „sidde i uskiftet Bo“ med ham¹⁾. Paa denne og anden Maade havde han 1646 modtaget 24195 Rdlr., hvilke han desværre havde glemt at faa afskrevne paa sine Fordringer. Meget kærkomment maatte det være for ham at faa Betalingen erlagt i „Prisvarer“, — Skibsladninger, som vare kondemnerede i Øresund og andre Steder for Toldsvig. Af disse Varer

¹⁾ Egenhændige Breve VI, 213.

blev der i 1643—1644 overladt ham et Parti (for 79642 Rdlr.) „af Rigens Hofmester for godt Køb foruden nogen enten Købmands, Kræmmers eller andre deres Vurdering“. Kommissionen fremhæver saadanne Priser som 6 Skilling for et Pund Tobak, 12 Skilling for et Pund Topsukker¹⁾, 8 Rdlr. for et Sk^{ft} Stangjærn (og selv forlangte han 10¹/₄ Rdlr. derfor, naar han var Leverandør) og 24 Rdlr. for en Læst spansk Salt (og i Aaret 1646 maatte Borgerne give Marselis 36 Rdlr. for Læsten). „De andre Varer forstaa vi os ikke paa.“ Endogsaa 4 af de konfiskerede Skibe: Kistemageren, Fortuna, Svenske Bøjert og Røde Løve, fik Henrik Møller til nedsat Pris, for 9200 Rdlr., uagtet de vare vurderede paa Holmen til 9750 Rdlr. Over det Jordegods og de Grundejendomme, hvori han ogsaa havde faaet Udlæg, meddeler Relationen følgende Fortegnelse: 15. Maj 1646: en Plads paa Slotspladsen, maalt og takseret for 200 Rdlr. 17. Juni s. A.: en Plads og 2 Huse ved Gæthuset for 1027; en Plads uden Østerport 200. 17. December 1647: et Hus til Barkmølle bag Slottet ved Løngangen og 6 Boder ved St. Anna, (som) skulde være opsat, (tilsammen) 216. 17. Novbr. s. A.: en Plads mellem Børsen og Broen med Bolværk 1200. 6. og 29. Decbr. s. A.: en Mølle ved Vesterport 2000; en Plads ved Provianthuset til Værts- og Boldhus 666¹/₂ Rdlr. 16 Sk. 15. April 1650: Nogle Skovparter ved Hjortholms Mølle 800 Rdlr.²⁾ Kommis-

¹⁾ 1635 betaltes Topsukker med 16 til 23 Skilling Pundet, og det var vel ikke blevet billigere i Mellemtiden. Egh. Breve III, 407.

²⁾ Om Boldhuset se O. Nielsen, Københavns Beskrivelse IV, 334. 1649 havde Henrik Møller faaet Hjortholms Mølle frit paa Livstid, medens Arvingerne skulde betale en Afgift (Erslev, Len 1596—1660, 55). Her oprettede H. M. en Fabrik for Messingvarer, og her havde han sit Lyststed, hvor han modtog for-

sionen gør derhos følgende karakteristiske Bemærkning: „Vandmøllen, Skovparter, Virum og Jonstrup Vang, dersom de ere forundte Henrik Møller til at bygge og bruge, kan de vel være til Handels og Haandværkers Fortsættelse her i Landet gavnlig; mens saadan Grund arvelig at nyde og beholde, synes at være imod Rigens Fundamentallove, efterdi det er ret, frit Jordegods.“ Angaaende de andre Pladser i og ved Byen var der ikke den Betænkelighed, naar blot ingen anden havde Ret til dem, og naar Henrik Møller brugte dem i Overensstemmelse med de fastsatte Konditioner, der vare særdeles favorable. — Og som Henrik Møller levede under en særlig lykkelig Stjerne, saaledes nød de fleste Leverandører ogsaa godt af Lykkens Solskin; Betaling af Hovedstol og Rente var 25. Maj 1647 blevet alle dem tilsikret, som havde forstrakt Kronen bl. a. med Tømmer, og Betalingen skulde tages af de nypaalagte Skatter¹⁾, — og dette Løfte havde man ogsaa holdt ligeoverfor Leverandørerne; de bleve „contenterede“, selv om andre maatte savne. Saaledes skriver Rentemester Peder Vibe 22. Februar 1649 fra København: „Baadsfolket og enhver Mand er malcontent uden de Marselis, Hendrik Møller og nogle faa andre, som haver faaet Indvisninger paa de bedste Rigens Intrader, saa at i dette Aar resterer næppelig saa meget, som behøves til Kongens Hofhaltung“²⁾.

nemme Gæster som (1658) Frederik III og den svenske Gesandt Coyet (Nyerup, Efterr. om Fr. III, 429). 1650 forpagtede H. M. Jonstrup Mark og Enghave for 300 Dlr. aarlig (Erslev, l. c. 17).

¹⁾ Erslev, Aktstykker III, 355. 362.

²⁾ D. Mag. 5. R. II, 368. Af det ovenfor omtalte Rigens Overslag for 1652 ses, at der af Norges Told var assigneret Henrik Møller 32485 Rdlr., og af St. Anne Contribution og Lastepenge opføres

Vi have endnu ikke betragtet Leverancerne til Materialhuset og til Provianthuset, men om dem kunne vi fatte os i Korthed, da alt, hvad der er sagt om „det meget Tømmer“, ogsaa gælder disse Leveringer. Det drejer sig ogsaa her om beskednere Summer, henholdsvis 131000 og 196000 Rdlr., fordelt paa henholdsvis 50 og 40 Poster. Henrik Møller er ogsaa her Hovedleverandør. Revisionen er mærkelig faamælt, thi der er saa lidt at kontrollere. Paa Beviserne, der udstedtes fra disse 2 Steder, er der ikke som paa Tømmerkvitteringerne en hel Række Underskrifter, men i Almindelighed kun 2: Rigshofmesterens og vedkommende Skrivers, foruden Admiralens Navn, som tillige burde findes paa Materialhusets Sedler, men savnes i 24 Tilfælde, medens de 2 andre Underskrifter naturligvis aldrig mangle. Heller ikke her kan „Lisbet“ undværes, men hun rammes af et Notat som dette: „her gøres én Afregning fra 5. Maj til 5. Avgust 1643 med Gotfred og en anden fra 20. Februar til 24. Avgust med Lisbet paa samme Varer, — hvori hun strækker Terminerne fra begge Enderne videre end hendes Husbond. hvilket synes at give Mistanke til, at kan være tvende Afregninger paa samme Varer. Tilforn var brugeligt paa Holmen, at Rebslageren skulde besigtige Hamp og Kabelgarn og underskrive med Skrивeren, at han befunder det dygtigt til Kgl. Maj.s Arbejde, og da underskrev Vejeren ogsaa Bevisen; og var ogsaa brugeligt, at paa hvert Sk^{tt} Kabelgarn afdrages 1 L^{tt} til Inddrøgning¹⁾, — alt hvilket her ej er observeret.“ Om

slet ingen Indtægt, da det ogsaa var Henrik Møller assigneret.
— Denne havde 1651 faaet Lønborg Bispegaard overladt for 41829 Rdlr. (Erslev, Len, 69).

¹⁾ I Drøgstuen, hvor Tovværket blev „draget“ igennem kogende Tjære.

Priserne paa det leverede gøres sjældent nogen Bemærkning.

Men al Mistanke, alle Formodninger om Begunstigelse af visse Leverandører, om Statsindkøb til altfor høje Priser, om Leverancer, der slet ikke ere gjorte, men dog betalte, om Leverantssedlers falske eller manglende Underskrifter, om Hovedbøgernes uordentlige Førelse, om Uordenen ved det leveredes altfor sildige Værdsættelse, om Ødselhed i Anvendelsen af Leverancerne o. s. v. tilspidse sig til én stor Mistanke, hvis Braad er vendt mod Hovedpersonen, mod Rigshofmesteren selv. Ulfeldt siger ganske vist, at ingen andre end hans „Fjender“ kunde nære Mistanke imod ham. Den næredes dog allerede af Kristian IV selv, som jo ellers var Rigshofmesteren god. Ulfeldt vilde bevise sin Uskyld ved at veksle Kaardestød med „Angiveren“, Kristen Thomesen Sehested, men det blev ham ikke tilladt at føre et saadant Bevis. Kongen vilde overbevise sig selv og aflagde (1644) et Besøg paa Provianthuset, da han mente, at Forholdene her ikke vare, som de burde; men han fik dog ikke sin Mistanke bekræftet. Han havde Øje for Mislighederne ved Leverandørvæsenet efter det Ulfeldtske System og skrev: „At nogle faa her i Byen haver al Leverantsen, derpaa er intet at tvivle. I min Ungdom da fik de Leverantsen, som vilde give bedst Køb, og maatte dog bie efter Pengene, indtil man kunde komme dem afsted.“ Ulfeldt turde i sit Svar ikke benægte Faktum, men erklærede, uden at slaa Øjnene ned, at der leveredes „nu ej møget og det, mindst muligt er“. Kongen maa ogsaa have anet Uraad angaaende Forholdene paa Holmen, thi under Ulfeldts Fraværelse fra Landet det næste Aar (1645) træffer han positive For-

anstaltninger for at hindre Uorden og Underslæb, idet han befaler Admiralen der, Kristoffer Lindenov: „Alle Levrantser, som herefter sker paa Holmen, saafremt de, dennem gør, derfor ville være betalet, ville vi, at du skal undertegne og dertil svare, om, hvis leveret vorder, ikke godt og tjenligt er, som det bør at være.“ Tillige skulde Admiralen lade føre rigtig Bog. Det tyder ogsaa paa Mistanke om Forholdet mellem Henrik Møller og Ulfeldt, at Kongen befaler nævnte Tolder at opgive for Rentemestrene alle de Beviser, som Ulfeldt har afgivet for Penge, Righofmesteren har oppebaaret hos Henrik Møller. Mistanken glimter frem endnu noget senere (1647), da Kongen har stødt paa 2 „Sedler“, som Rentemestrene vel have hørt noget om, men vistnok aldrig set; thi hvem havde her haft Myndighed nok til at gaa uden om Rentemestrene?¹⁾ Men samme Aar kommer Omslaget; den gamle, nedbøjede Konge, der trængte til en kraftig Haand, lod nu al Mistanke fare og udstedte 18. November den bekændte „Generalkvittering“; han var nu kommen „i ret Erfaring“; thi Ulfeldt havde „for alle sine Administrationer, intet undtagendes i nogen Maade, gjort Kongen god Rede og Rigtighed“. Kvitteringen skuer ogsaa ud i Fremtiden ved at tilføje: „Skal derfor være i de Maader fri for min saa vel som for alle efterkommende Kongers i Danmark og enhvers Tiltale, saa at du eller dine Arvinger ingen videre til denne Dag for din Administration haver at svare, mens erst hermed fuldkommen derfor kvitteret“²⁾. Saaledes var Mistanken

¹⁾ Æresforsvar, 53. Birket Smith, Sperlings Selvbiografi, 120. Egenhændige Breve V, 530. VI, 33, 261. Hist. Tidsskrift III, 452. Sjæll. Tegnelser XXVIII, 290.

²⁾ Allens Papirer Nr. 23 paa Store kgl. Bibliotek.

død og skrinlagt, og hvo skulde tro, at den atter kunde rejse sig af Graven? Og dog gjorde den det. Den vaagnede under det nye Regimente, og Ansvaret blev lagt paa Ulfeldt, og maatte lægges ene paa ham. Kristian IV havde selv erklæret: „Jeg haver, siden Ulfeldt haver været Hofmeister, intet bekymret mig om nogen Købmandshandel“; alt saadant var da lagt i Rigshofmesterens Hænder alene, og vist er det, at Ulfeldt paa dette Omraade har gennemført et Selvherskersystem. Relationen bekræfter tilfulde, hvad Kong Frederik skrev 1653, at de færreste Kontrakter, „imod al Herkommen og lovlig Brug“, vare udfærdigede paa Rentekamret. Før 1643 kunde man dog træffe paa Leverancer, der vare skete „efter Korfits Ulfeldt Statholders og begge Rentemestrenes Begæring“, men siden hint Vendepunkt er Forretningsgangen bleven simplificeret; der behøves nu kun én Underskrift, hvor der før krævedes tre; ja Rigshofmesteren ulejliger sig endog med egenhændigt at nedskrive alle Sanktioner paa Dokumenterne, selv om det volder ham adskilligt Skriveri. Men ved denne personlige Styrelse og personlige Udførelse af Sekretærplichterne hindredes alle uvedkommende i at skaffe sig uberettiget Indblik i Sagerne¹⁾. Og har han villet være ene om Styret, maa han ogsaa være ene om Ansvaret. Han har Ansvaret for al den Uorden, som gik i Svang paa Bremerholm, den være meget mindre, end den forekommer os. Kommissarierne, der, vel af Hensyn til

¹⁾ Egenhændige Breve VI, 40. Hist. Tidsskrift III, 405. Betegnende er det, at f. Eks. Brevet om Børsens Overdragelse til Jakob Madsen (17. Decbr. 1647, Lassen, Børsen 54), er egenhændigt skrevet af Ulfeldt selv; det er to hele Foliosider stort (Afrejninger K, 18).

Standstfellen, ere meget forsigtige i deres Udtalelser, synes dog at ville gøre dette Ansvar gældende imod Ulfeldt. De fremlægge et Bevis; det er undertegnet af Lisbet, hvilket vækker „billig Suspicion“, men det er ikke underskrevet af Holmens Admiral, hvilket ikke skal gøre Mistanken mindre; og Kommissarierne udbryde: „saa os forundres, at Rigens Hofmester dette vilde underskrive“; det var jo at sanktionere Uordenen. Ligesaa: af de mistænkelige Beviser har Admiralen kun underskrevet en Del, men Rigens Hofmester er bleven „vexeret til at underskrive dem alle“, hvilket Relationen ingenlunde vil anføre til hans Ros. Ogsaa synes Kommissionen at beskyldte Ulfeldt for at have haft en for Staten uheldig Indflydelse paa Leverancernes Priser. Om et Bevis paa Tømmet med høj Taksation hedder det: „Naar Rigens Hofmester i Svar paa Oluf Daas Antegnelser herimod agtes, synes os, at det maa være hans Befaling, at det saa højt paa Prisen er opsat“; i Samklang hermed staar, hvad Relationen har ytret om, at Ulfeldt havde ladet Henrik Møller faa Prisvarer for altfor godt Køb; det var ikke at se paa Statens Fordel og Bedste. Flere Anker have de varsomme Herrer ikke at fremføre mod Ulfeldt personlig, men disse Udtalelser røbe — Mistanken. Og den finder Næring ogsaa ved vor Eftertanke. Mon Ulfeldt virkelig ved disse storartede Leverancer og høje Priser blot skulde have haft den uegennyttige Hensigt at gøre nogle enkelte af sine Medmennesker rige? Hvor mon de Tiendepenge, som tidligere vare erlagte af Leverandørerne paa Rentekamret til Statskassen, nu havde fundet Vej? Hvad betingede Rigshofmesteren sig selv, naar han uden Rentemester akkorderede med Leverandørerne om Varenes Pris? Men Ulfeldt var

forsigtig, han blottede ikke sig selv; intet skriftligt kan vidne imod ham. Men hvad vidner for ham? Et saadant Vidne kunde den Frimodighed være, som han viste ved i et Brev af 19. Oktober 1650 at tilbyde „at svare for Kongen og Rigens Raad til alt det, han anklagedes for“; og den gode Samvittighed, han viste, ved at blive til Stede hele 9 Maaneder derefter¹⁾, maa ligeledes krediteres ham; men lige saa stærkt, om ikke stærkere, vidner da hans Flugt imod ham. Og vi maa sige, at hvis hans Forsvar ikke blev af en bedre Beskaffenhed end det, han præsterede 1654 i Sverig, den Gang han viste det Mod at lade Dronning Kristina dømme i Sagen, da var Forsvaret lidet bevendt. Han paastod her, at han for „det meget Tømmer“ havde „Admiralens og Kaptejnens Haand paa Holmen“; dette er, som vi have sét (Side 387), bogstavelig kun halv Sandhed; han paastod ogsaa, nærmest i Modstrid med dette nys anførte Udsagn, at Tømmeret var sendt til Glykstad (Side 384), og for yderligere at diskulperer sig tilføjede han, at „Kongen salig expresse havde forbudet ham at sige det (om denne Forsendelse) til Danmarks Rigens Raad eller til noget Menneske“. En saadan hemmelig Anvendelse af Statens Penge vilde ganske vist ikke mangle Side-stykke²⁾, men han undgaar næppe her det, som han bebrejder sine Fjender, nemlig at nedbryde den salig Konges Avtoritet ved at gøre ham til sin Medvider. Men han lod ogsaa skriftlige Dokumenter vidne for sig, og hvilke ere da de betydningsfulde Aktstykker, hvorpaa han støtter sin Frikændelse? Naturligvis Generalkvitte-

¹⁾ Herfra maa vel trækkes de 3 Maaneder, han var i „Arrest“ for Dinaprocessens Skyld.

²⁾ Egenhændige Breve VI, 105.

ringen af 18. November 1647, men ellers Ting, som aldeles ikke vedkomme den foreliggende Sag¹⁾. Det er dog ganske utilstrækkeligt til at „justificere en Administration“, mod hvilken der kunde rettes saa rammende Sigtelser. Og til det hele havde Rigshofmesteren den Ulykke, at han ikke som en anden Aristides kunde pege paa sin Fattigdom som det bedste Bevis for retfærdig Omgængelse med Statens betroede Gods; tværtimod, Ulfeldt var meget rig og var bleven det i en Periode, da hans „kære Fædreland“ var „i største Nød og Betryk“. Her bliver Mistanken lysvaagen.

Undersøgelsen havde egentlig gjort sin tilsigtede Virkning, inden den blev sat i Værk: Ulfeldt var bleven umulig, og han udtalte Dommen over sig selv. Hans Udlændighedstid var ingen lykkelig Tid, og selv dens største Triumf, Roskildefreden, mistede hurtig sin Sødme. Og medens Ulfeldt saaledes led sin selvvalgte Straf, syntes Sagen for alle de andre meddelagtige at skulle dø hen af sig selv. Som en Grund, der har været medvirkende hertil, kan det maaske anføres, at en Del af Hovedmændene vare døde paa den Tid, da Undersøgelserne førtes til Ende. Johan Bram døde 1. Januar 1646, Rasmus Jensen Helkande 10. Oktbr. 1648, Albert Baltser Berns i Avgust 1652, Jakob Madsen 21. Maj 1653; desuden døde Gødbert Bram 20. April 1655 og Sigfred

¹⁾ nemlig (foruden Dokumenter vedkommende den engelske Sag): Kongebrev af 7. April 1648 angaaende 15000 Rdlr. og et lignende af 12. Maj 1649 om noget Krudt, begge altsaa fra Frederik III's Tid og til Dels i Sifre; endelig: Kvittering, undertegnet 4. Novbr. 1649 af Kong Frederik, angaaende Ambassaden i Holland (Allens Papirer Nr. 23). — D. Mag. 5. R. II, 383.

Fris omtrent ved samme Tid¹⁾. Da Staten imidlertid endnu skyldte disse Mænds Dødsboer Penge, kunde Relationens Bemærkninger meget vel bruges til at begrunde en Afkortning i Fordringernes Beløb. Saaledes maatte Sigfred Fris'es Enke Margrete Pedersdatter (Kejtum) finde sig i at erlægge Tiendepenge af Tømmerets Værdi (i Følge Resolution af 19. April 1659), men fik saa sine Fordringer anerkændte i en Obligation af 1. Maj, og efter at hun (1663) var bleven gift med Krigskommissær, senere Borgmester Kristen Andersen Dverig, fik hun 1666 Bevilling paa, at Gælden maatte betales ved Udlæggelse af Jordegods. Jakob Madsens Fordringer vare efter Relationens Anvisning blevne klassificerede i: „avtoriserede“, „ikke-avtoriserede“ (f. Eks. med Lisbets Underskrift) og „det, som Ordre er hos, men fattes Beviser“. 19. Januar 1657 fik Enken Karen Ejlertsdatter Tilladelse til paa Rentekamret at gennemse sin Husbondes Beviser, Kvittancer og andre Dokumenter, hans Leverancer angaaende, for at hun kunde erfare, om hun kunde svare til de Antegnelser, som vare gjorte af Rigsraaderne, der vare forordnede til at gennemse samme Regnskaber. Hun indgav senere en Fordring for Tiden Novbr. 1642—1. Marts 1661 paa 46000 Rdlr., og det er ikke urimeligt, at der har fundet en Afskrivning Sted, thi 1668, da hun skulde svare paa nye Antegnelser, beklager hun sig stærkt: „Jeg udraabes for en rig Kone og haver næppelig til min Lives Ophold (og til) at stille min Mands udenlands Kreditorer til Freds.“ Samme Aar var hendes Fordring sunket til 33000 Rdlr. Men i

¹⁾ Han levede endnu 26. Febr. 1652, men hans Enke underskriver 29. Avgust 1655. — Ogsaa den kompromitterede Materialskriver Hans Numesen døde, medens Undersøgelsen stod paa.

de følgende Aar omrevideres hendes Regnskaber, og Revisionskommissionen i Kristian V's Tid har haft disse Afregninger for den 7. August 1682¹⁾. — Det anførte maa tjene som Vidnesbyrd om, at vor Revisionskommissions Arbejde (i 1651—53) dog ikke var helt uden Betydning for den følgende Tid, om det end satte Frugt i al Stilhed. Men overalt, ligeoverfor levende saa vel som døde, synes man at være gaaet meget lempeligt frem. Den eneste, som der et Øjeblik blev taget haardt paa, var Henrik Møller, Ulfeldts særlig udkaarne; han blev arresteret i Juli 1651, ja Kongen skal have været saa vred paa ham, at han vilde lade ham bastonere. Det var dog ikke Leverancerne, der havde opvakt den kongelige Harmen, men derimod en halv Snes Kanoner, som havde været nedgravede i Ulfeldts Have, og som Henrik Møller efter Ulfeldts Afrejse havde understaaet sig at ville udskibe²⁾. Ulfeldt havde nemlig — i Følge Kongens Skrivelse til Rigsraadet af 13. Juli s. A. — tilladt sig uden Ordre at afhænde Kronens Kobberstykker til fremmede. Den Haandsrækning, som Henrik Møller nu havde villet yde ham herved, tillagde man saa stor Betydning, at den endog satte sit Spor i Lovgivningen; i en Anordning om ufornoden Overflødigheds Afskaffelse blandt Adelen af 24. Septbr. s. A. kommer helt uventet til Slutning den Bestemmelse: „Ingen Kobberstykker eller anden Munition maa herefter her af Riget udføres.“ Men da var Fortørnelsen imod Henrik Møller allerede

¹⁾ Afregninger S. 42. K. 18. J. S. Nielsen, København V, 431. Karen var død 1674.

²⁾ Disse „8 Ulfeldts Stykker“, som Leonora Kristine senere vurderede til 2000 Rdlr., udlaantes 1654 af Kongen til Felttøjmester Kristian Fris tilligemed et engelsk (Pris-) Skib (Sjæll. Indlæg).

forlængst bortvejret. Generaltoldforvalteren kunde ikke undværes ved Udstedelsen af en ny Toldrulle (13. Avgust), han fik Gang og Sæde foran alle Københavns Borgmestre og var ogsaa fremtidigt en højst betroet Mand, der bl. a. blev Medlem af Admiralitetskollegiet. Men paa „Relationen“ staar noteret: „Fremlagt og læst i Revisionskommissionen 10. Februar 1681, nok 22. Septbr. derefter.“ Gæmt var da ikke glempt. Henrik Møller dømtes til at betale en stor Sum Penge¹⁾, han kunde altsaa dog ikke undgaa at blive stemplet som den, der havde taget sig ulovlig Fordel. Og nu vare hans Pengesager i lige saa stor Uorden, som Statens havde været i hine for ham saa gyldne Aar.

Som det var at vente, satte Undersøgelserne ogsaa Spor i Administrationen, der modtog forskællige Forbedringer. 15. Novbr. 1652, omtrent samtidigt med, at Kommissionen i sin fornyede Skikkelse traadte sammen, udstedtes Befaling til Hohmens Admiral om, at han herefter skulde tilstille Rentemestrene hver Uge en Ekstrakt over Indtægt og Udgift af Materialier paa Holmen; og naar der var sket en Leverance dér, skulde Rentemestrene straks have nøjagtig Kvittering lydende paa Varens Kvantitet og Kvalitet, for at det kunde føres til Bogs paa Rentekamret. En lignende Befaling udgik til Proviantskriveren angaaende Kornleverancen paa Provianthuset, dog med det Tillæg, at Skriveren skulde tilstille Rentekamret en Prøve af det leverede Korn. Da den nye Rigshofmester, der jo var udnævnt omtrent paa samme Tid, ikke saaledes som sin For-

¹⁾ Forordninger siden Recessen. Holm, Danmark-Norges indre Hist. II, Ann. Side 80. Se nu ogsaa Museum 1894, 2, 96.

gænger usurperede sig hele Finansstyrelsen, vare Rentemestrene altsaa genindsatte i deres tidligere Stilling, hvad Holmen angaar. Senere fik Søstaten en særlig Rentemester, der varetog den specielt finansielle Side af Bremerholms Styrelse¹⁾.

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXXII, 441 f.